

Podpůrný soubor k přípravě na NMgr SZK z Soudobé sociologické teorie

Tento dokument vznikl jako podpůrný text, který má sjednotit očekávání studentů a komise ve vztahu k minimálnímu penzu znalostí, na jehož základě by studenti měli stavět svoji přípravu ke zkoušce a následný výklad k vylosované otázce v průběhu zkoušky. SZK ze Soudobé sociologické teorie na NMgr stupni se liší od SZK zkoušky z Obecné teorie na Bc stupni v tom, že se u zkoušeného studenta na NMgr stupni předpokládá samostatné zpracování odpovědi na otázku, při níž student prokazuje pokročilou znalost tématu a znalost základních stavebních kamenů soudobé sociologické diskuse v dané oblasti (soudobou se přitom myslí období sahající maximálně do sedmdesátých až osmdesátých let 20. století). Dokument tedy není primárně koncipován jako souhrn testovaných znalostí (jako je tomu na Bc stupni), ale jako **vodítko pro samostatnou přípravu**. Proto některé okruhy obsahují i části „Otazníky v rámci tématu“ a „Vybraní významní autoři, koncepty a teorie“, které lze využít při zpracování tématu.

Tento rozpis otázek nemá v žádném případě fungovat tak, že by obsahoval položky, které nespádají zřetelně pod dané téma a bylo by tak nutné učit se, co přesně patří do které otázky. Nepředpokládá se, že by výklad u SZK obsáhl všechny možné aspekty dané problematiky (ani to není v rámci daného časového limitu možné), student má prostřednictvím plynulého výkladu a diskuse s komisí prokázat svoji orientaci v daném tématu.

Tento dokument není konečný, průběžně bude docházet k úpravám, které by měly postihnout zejména formulace a přehlednost. Tyto úpravy tak nebudou významně zasahovat do obsahové stránky jednotlivých otázek a budou prováděny vždy v dostatečném předstihu před konáním SZK. Vyučující příslušných teoretických předmětů jsou povinni zajistit výuku způsobem, který studenty připraví na takto obsahově koncipované otázky.

Seznam otázek (1/2020)

1. Sociologie v postmoderní společnosti: sociologická reflexe
2. Globalizace jako významný faktor současné sociální dynamiky
3. Pojem masové kultury a jeho dnešní platnost
4. Poválečné proměny sociální stratifikace: přístupy a problémy
5. Člověk jako produkt sociální a ekonomické struktury společnosti: současné přístupy
6. Společenské utváření společnosti (sociologická diskuse o modernizaci)
7. Moderní společnost jako společnost racionální: sociologická reflexe a kritika
8. Důsledky analýz genderu pro sociologickou analýzu společnosti
9. Vědění v současné společnosti (sociologické zpracování tématu v kontextu pojmů reflexivita, postmoderní společnost, společnost vědění, atp.)
10. Koncepce kapitálů a aktéra
11. Funkcionalismus v sociologii XX. století
12. Kritická teorie společnosti
13. Strukturalismus a poststrukturalismus v sociologii
14. Systémový přístup v soudobé sociologii
15. Sebe prezentace, interakce a interpretace v pozdní sociologii
16. Sociologický konstruktivismus
17. Snahy o překonání duality jednání a struktury
18. Konfliktualismus v soudobé sociologii
19. Sociologický utilitarismus: přínos a limity

1. Sociologie v postmoderní společnosti: sociologická reflexe

Výchozí znalost pro přípravu:

Pohled klasiků na roli sociologie v moderní společnosti (Comte, Durkheim, Weber,...)
Problém vztahu empirie-teorie v sociologii a klasické snahy o jeho přemostění (např. Merton)
Vývoj diskuse o hodnocení v sociologii v 20. století
Pojmy postmoderní situace a postmoderní společnost

Otazníky v rámci tématu:

Jak se vyvíjela diskuse o postavení sociologa/sociologie ve společnosti (angažovanost-neangažovanost)?
Jak sociologie reflektuje postavení sociologie ve veřejném prostoru?
Jak sociologie reflektuje změny související s (narůstající) reflexivitou společnosti? Jak sociologie reflektuje svoji roli v těchto změnách?
Jak sociologie reflektuje případné příčiny „krize sociologie“? (kritické hlasy)
Jak sociologie reflektuje sama sebe v kontextu deklarovaného přechodu k postmoderní společnosti?

Vybraní významní autoři a koncepty/teorie:

Weber – sociologie jako nehodnotící věda, Gouldner – kritika nehodnotící sociologie, Merton – teorie středního dosahu, Touraine – angažovaná sociologie a sociologie v postindustriální společnosti, Lyotard – postmoderní situace, Baudrillard – sociologie jako simulace, Beck – reflexivní společnost, Giddens – reflexivita, Burawoy – veřejná sociologie

2. Globalizace jako významný faktor současné sociální dynamiky

Výchozí znalost pro přípravu:

Marxova teze o globalizující povaze kapitalismu, základní obrysy Wallersteinovy teorie světového systému
Sociologické teorie státu (Weber, Giddens,...), národního státu a nacionalismu (Renan, Gellner, Anderson,...)
Základní charakteristiky ekonomické a politické globalizace

Otazníky v rámci tématu:

Proč je možné považovat globalizaci za významný faktor současné sociální dynamiky?
Jaké jsou dimenze globalizace a jak je tento proces časově určen?
Jaké jsou nejvlivnější postavy a teorie globalizace? V čem spočívá obecně sociologická relevance těchto teorií?

V čem spočívá kritika tzv. „kontejnerové teorie společnosti“ a jaký je přínos z jejího překonání?

Jakým způsobem lze problematizaci měřítko sociologické analýzy a „kontejnerového přístupu“ využít v oblasti Vaší specializace?

V oblasti sociologie globalizace se v 90. letech objevila teze o konci národního státu, která vyvolala diskusi. Jaké byly argumenty a protiargumenty v této diskusi?

Jaké lze v sociologii najít významné příspěvky do diskuse o interakci mezi státem a globalizací?

Jaké jsou hlavní sociologické kritiky procesů úzce souvisejících s globalizací (kulturní globalizace, selektivní ekonomická globalizace)?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Marx – globalizace jako produkt kapitalismu, Robertson – kulturní dimenze globalizace a glocalizace, Beck – kontejnerové pojetí společnosti a kosmopolitismus, Castells – společnost sítí, prostor toků, globální segmentace, Giddens – vyvázání a časoprostorová komprese, Wallerstein – teorie světových systémů, Sassen – denacionalizace, multiskalární globalizace, globální města a globální vyhánění, Ohmae – konec národního státu, Held – postwestfálský systém, Calhoun – Nations Matter.

3. Pojem masové kultury a jeho dnešní platnost

Výchozí znalost pro přípravu:

Pojmy a hlavní sociologická zpracování pojmů masová společnost, masa a veřejnost, masová společnost, kulturní průmysl, kulturní imperialismus.

Charakteristika systému masových médií v období tzv. první modernity (tj. před nástupem globalizace a digitalizace), funkce a účinky masových médií na společnost a kulturu v tomto období (masová média jako infrastruktura masové kultury).

Pojem masové kultury (frankfurtská škola, americká radikální sociologie, sociologie ideologie...).

Otázky v rámci tématu:

Jaké byly základní mechanismy formující a udržující masovou kulturu v období tzv. první modernity? Jaké jsou klasické sociologické kritické přístupy k pojmu a k realitě masové kultury? Je podle Vás pojem masová kultura použitelný v dnešní době? Svoji odpověď zdůvodněte.

Jaký je vliv globalizace na kulturu a masovou kulturu? Co to znamená z hlediska antropologického pojetí kultury?

Jaký byl vliv digitalizace a změn v oblasti masových médií na masovou kulturu?

Jaká je relevance změn v oblasti masové kultury pro společnost? Jaké změny jsou podle Vás z hlediska obecné sociologie nejdůležitější?

Jaká je relevance diskuse o přechodu k tzv. postmoderní společnosti ve vztahu k otázce dnešní platnosti pojmu masová kultura?

Vysvětlete pojem kulturní obrat a projekt tzv. kulturní sociologie. Je tzv. kulturní obrat relevantní z hlediska Vaší specializace a případně jak?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Riesman a Mills – americká kritika masové společnosti, Adorno – kulturní průmysl, Marcuse – jednorozměrný člověk a funkce médií, Arendt – masová kultura a totalitarismus, Gramsci – hegemonie, Žižek – masová média a ideologie kapitalismu, Parsons – funkce masových médií v moderní společnosti, Alexander – kulturní sociologie, Anderson – masová média a nacionalismus, Thompson – masová média a modernita, Hall a birminghamská škola – ideologická funkce masových médií, kulturní studia

4. Poválečné proměny sociální stratifikace: přístupy a problémy

Výchozí znalost pro přípravu:

Dvě tradice výzkumu sociální stratifikace [Marx, Weber] a problémy vývoje Marxova modelu ve světle dalšího vývoje, pokusy o inovaci Marxova modelu sociální stratifikace v reakci na probíhající změny [Wright, Touraine]

Přechod ke společnosti služeb a teorie postindustriální společnosti (Bell)

Otázky v rámci tématu:

S jakými hlavními problémy se setkávala třídní analýza společnosti po druhé světové válce a jak na ně v odborné diskusi reagovala?

Od druhé světové války se opakovaně hovoří o tzv. konci tříd – jak se argumenty v této diskusi vyvíjely a jaký je současný stav diskuse?

K jakým faktickým změnám došlo v oblasti sociální stratifikace

K jakým změnám v sociální struktuře dochází v souvislosti s globalizací a přechodem k tzv. postindustriální společnosti? Představují tyto změny problém pro třídní analýzu společnosti? Pokud ano, jaký?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Wright a Golthorpe - inovace třídního modelu sociální stratifikace, Touraine – nová sociální hnutí a přeosení sociálního konfliktu, teze o konci tříd (např. Pakulski a Waters), Bell – teorie postindustriální společnosti

5. Člověk jako produkt sociální a ekonomické struktury společnosti: současné přístupy

Výchozí znalost pro přípravu:

Moderní člověk jako produkt kapitalismu [Marx], jako člověk konzumní/jednorozměrný [Marcuse], proč se člověk v soudobém kapitalismu nebouří [Gramsci, Marcuse]. Společenská transformace jako transformace lidské podstaty (Marx, Freud, Marcuse).

Sociologická teorie socializace.

Moderní člověk jako produkt rostoucí diferenciaci společnosti (Durkheim).

Moderní člověk jako produkt města [Simmel a Wirth] a masových médií (teorie injekční jehly/stříbrné kulky/masové společnosti).

Otázky v rámci tématu:

Jak sociologie vysvětluje lidskou individualitu (a případně svobodu) jako produkt historického procesu?

Jak sociologie tematizuje člověka jako produkt ekonomické struktury společnosti? Je dnes tento pohled v sociologii ještě nosný a případně jak?

Jaké jsou v současnosti vlivné teorie společenského formování (moderního) člověka jakožto člověka určitého typu?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Foucault – objektivace, subjektivace a disciplinace, pastýřská moc, člověk jako produkt moderní doby a objekt sociálních věd, Fromm – sociální charakter, Riesman – vnějškově řízený člověk, Elias – psychogeneze a sociogeneze, Touraine – aktér, sociální hnutí a identita a společenská produkce subjektivit, Butler – performativita genderu a společenská produkce identit, Beck – individualizované biografie, Castells – Self x Net, Strauss a Howe – teorie generací, Bourdieu – habitus, Žižek – neolacanovská teorie subjektu.

6. Společenské utváření společnosti (sociologická diskuse o modernizaci)

Výchozí znalost pro přípravu:

Kontext vzniku a formování sociologie: osvícenský (Aufklärung) projekt formování racionální moderní společnosti jako závěrečné etapy dějin.

Sociologické teorie formování společnosti elitou (Mosca, Pareto, Mills)

Klasická sociologická vysvětlení modernity (Spencer, Weber, Durkheim).

Společnost jako produkt historického procesu vs. vládnoucí třídy (Marx), problematika aplikace Marxových myšlenek v praxi a sociologická reflexe (Lenin, Stalin).

Teorie postindustriální společnosti, informační společnosti a postmoderní společnosti.

Otázky v rámci tématu:

Jaký je rozdíl mezi teoriemi moderní společnosti u klasiků (tzv. teorie modernity) a teorií modernizace (někdy také jako teorie rozvoje)?

Jaký je rozdíl mezi funkcionalistickou (amerikanizační, jednorozměrnou,...) teorií modernizace a kritickou (emancipační, ...) reakcí?

Je teorie postmoderní společnosti odpovědí na problémy modernizačního projektu? Jaké jsou vlivné sociologické odpovědi na tuto otázku?

Jakými prostředky se společnosti globálního jádra podílejí na utváření společností tzv. rozvojových?

Vysvětlete pojem postkolonialismus a objasněte, jaké inspirace se při analýze postkolonialismu využívají.

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Gramsci – hegemonie jako neustále probíhající aktivita vládnoucí vrstvy, Althusser – částečná autonomie nadstavby, Beck – první a druhá modernita, Rostowova teorie rozvoje, Habermasova kritika teorie postmoderní společnosti, Giddens – reflexivita a role sociálních věd v sebeformování společnosti, Wallerstein – definice společnosti pozicí ve světovém kapitalistickém systému, teorie dependence, Anderson – představy společenství, Eisenstadt – teorie částečné a zablokované modernizace, Said – orientalismus, Foucault – gubernamentalita a biomoc, Escobar – poststrukturalistická kritika postkolonialismu

7. Moderní společnost jako společnost racionální: sociologická reflexe a kritika

Výchozí znalost pro přípravu:

Kontext vzniku a formování sociologie: osvícenský (Aufklärung) projekt formování racionální moderní společnosti jako závěrečné etapy dějin [Saint-Simon, Comte]

Racionalita a racionalizace v díle Maxe Webera a jeho vliv na další zpracování těchto pojmů v sociologii.

Iracionální složka lidského jednání – reflexe v éře klasické sociologie [Nietzsche, Freud, Pareto].

Otázky v rámci tématu:

V jakých vlivných teoriích změn v soudobých společnostech byla využita Weberova teze o racionalizaci a jakým způsobem?

Jaké kritické výhrady proti Weberově teorii racionality a racionalizace se v sociologii objevily? Jaké byly snahy o její překonání?

Je racionální jednání vždy racionální co do svého průběhu a důsledků? Jakým způsobem sociologie reflektuje tuto otázku?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Merton – nezamýšlené důsledky racionálního jednání, Crozier – zablokovaná společnost, Hardin – tragédie občiny, Bell – přechod k postindustrialismu jako projev racionalizace společnosti, Ritzer – mcdonaldizace, Adorno a Horkheimer – Dialektika osvícenství, Marcuse – kritika Weberovy teorie jednání a technologizace jako forma nadvlády, Foucault - racionalizace jako institucionalizace ne-rozumu a disciplinace, Habermas – komunikativní jednání jako řešení rozporů účelově racionální modernizace, Beck – první moderna jako éra “polovičaté racionality”

8. Důsledky analýz genderu pro sociologickou analýzu společnosti

Výchozí znalost pro přípravu:

Vlny feministického hnutí, historické a kulturní spouštěče ženského hnutí [Kinsey, Beauvoir, Friedan], interakce vývoje feminismu a sociologie genderu

Pojem gender a argumenty pro oddělení genderu a pohlaví

Reflexe genderu v klasické sociologii, v sociologii rodiny, v sociologii socializace a ve strukturním funkcionalismu [Parsons]

Pojmy sociální konstrukce reality [Berger a Luckmann] a performativita

Otázky v rámci tématu:

Z jakého důvodu má sociologie genderu transversální vliv v sociologii? K jakým závěrům lze dojít při aplikaci genderové analýzy na dějiny sociologie?

Jak kritika z pozic gender studies zasáhla sociologii stratifikace?

Do jakých aspektů/témat Vaší specializace se promítá genderová perspektiva?

Jaké jsou hlavní příčiny probíhající krize patriarchálního řádu?

Které významné sociologické teorie soudobé společnosti se zabývají i otázkou sexuality jako významnou komponentou socializace/sociální identity/subjektivace?

S jakými hlavními problémy se setkávala vlna radikálního konstruktivismu v sociologii genderu a jak na ně v odborné diskusi reagovala?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Butler – performativita genderu, Connel – analýza genderového řádu a příčin jeho krize, Walby – patriarchalismus, Bem – genderová skla, Bourdieu – symbolické násilí, Hawking – kritická reflexe sociálního konstruktivismu, Luhmann – evoluce intimity, Giddens – plastická sexualita, Foucault – sexualita a sex jako mocenské kategorie, Touraine – sexualita, genderové vztahy a identita

9. Vědění v současné společnosti (sociologické zpracování tématu v kontextu pojmů reflexivita, postmoderní společnost, společnost vědění, atp.)

Výchozí znalost pro přípravu:

Funkcionalistický (Durkheim, Parsons, Merton) a konfliktualistický (vědění jako ideologie - Marx, Mannheim, Gramsci) pohled na vědění v éře klasické sociologie

Obecná sociologie jako sociologie vědění (Berger a Luckmann).

Otázky v rámci tématu:

Jaká je role expertního vědění v soudobých společnostech?

Jak se vyvíjela sociologická reflexe vztahu mezi věděním a mocí?

Co znamená „performativní funkce sociálních věd“ a kteří autoři toto téma zpracovávají?

Co znamenají sociologické pojmy reflexivita a reflexivní společnost, a v kterých významných teoriích se s těmito pojmy pracuje?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Foucault – epistémé, diskurs a vztahy mezi mocí a věděním, Reich – symboličtí analytici, Bell – teoreticky kodifikované vědění a postindustriální společnost, Giddens – reflexivita, expertní systémy a důvěra v moderní společnosti, Lyotard – proměny společenské funkce vědy, postmoderní situace, Beck – reflexivní modernizace, normalizace rizik, věda v první a druhé moderně, Latour – sítě-aktéři a vztah mezi vědou a politikou, STS (Science and Technology Studies) – Bloor, Bijker, Callon, Knorr-Cetina, Latour, Collins

10. Koncepce kapitálů a aktéra

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Bourdieu, Giddens, Putnam, Touraine, Latour

11. Funkcionalismus v sociologii XX. století

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Merton, Parsons, Davis a Moore, Radcliffe-Brown, Luhmann, Alexander

12. Kritická teorie společnosti

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Horkheimer, Adorno, Marcuse, Fromm, Loewenthal, Arendt, Habermas, Fraser, Honneth, Althusser, Fairclough, Foucault, Hall, Harvey, Jameson, Kristeva, Butler, Chomsky, Žižek,...

13. Strukturalismus a poststrukturalismus v sociologii

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Lévi-Strauss, Althusser, Lefebvre, Bourdieu, Foucault, Barthes, Baudrillard, Butler, Kristeva, Giddens, Chomsky, Poulantzas

14. Systémový přístup v soudobé sociologii

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Luhmann, Münch, Wallerstein

15. Sebe prezentace, interakce a interpretace v pozdní sociologii

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Goffman, Butler, Schütz, Garfinkel

16. Sociologický konstruktivismus

Otázky v rámci tématu:

Co označuje pojem „sociální konstrukt“?

Jaký je rozdíl mezi sociálním konstruktivismem a radikálním sociálním konstruktivismem?

Jaké jsou problémy a limity sociálního konstruktivismu?

Jak je sociální konstruktivismus aplikován v oblasti Vaší specializace?

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Berger a Luckmann, Butler, Foucault, Hacking, Luhmann, kritická diskursivní analýza – Fairclough, Wodak, STS (Science and Technology Studies) – Bloor, Bijker, Callon, Knorr-Cetina, Latour, Collins

17. Snahy o překonání duality jednání a struktury

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Berger a Luckmann, Luhmann, Giddens, Bourdieu, Latour, Coleman,

18. Konfliktualismus v soudobé sociologii

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

neomarxismus, kritická teorie, Coser, Dahrendorf, Mills, Touraine, Castells, Wallerstein, Harvey, Chomsky, Žižek

19. Sociologický utilitarismus: přínos a limity

Vybraní významní autoři, koncepty a teorie:

Homans, Blau, Coleman, Bourdieu, Becker